

УДК 738.1+738.2](477):929Шевченко

Людмила Сержант
(Київ)

ШЕВЧЕНКІВСЬКА ТЕМА У ФАРФОРІ ТА ФАЯНСІ УКРАЇНИ

У статті здійснено спробу проаналізувати яскраве художнє явище в українському декоративному мистецтві – тематичні твори у фарфорі та фаянсі, присвячені Т. Шевченку і його творчості.

Утілена в унікальних авторських роботах і масових заводських виробках середини ХІХ – кінця ХХ ст. (декоративних вазах, блюдах, тарілках, пластиці, подарункових чашках, сервізах і наборах посуду, сувенірах) шевченкіана віддзеркалює всі етапи розвитку мистецтва фарфору і фаянсу, зміни його стилістики, рух від ілюстративності до глибокого філософського осмислення культурної спадщини Кобзаря. Звернення митців до цієї теми було органічне і відповідало прагненням їх творчої самореалізації, духовним пріоритетам народу, підкреслювало всеохоплюючу любов до поета.

Ключові слова: фарфор, фаянс, шевченкіана, художній стиль.

В статье предпринята попытка сделать анализ яркого художественного явления в украинском декоративном искусстве – тематических произведений в фарфоре и фаянсе, посвященных Т. Шевченко и его творчеству.

Воплощенная в уникальных авторских работах и массовых заводских изделиях середины ХІХ – конца ХХ в. (декоративных вазах, блюдах, тарелках, пластике, подарочных чашках, сервизах и наборах посуды, сувенирах) шевченкиана отразила все этапы развития искусства фарфора и фаянса, изменения его стилистики, движение от иллюстративности к глубокому философскому осмыслению духовного наследия Кобзаря. Обращение художников к этой теме было органичным и отвечало стремлениям их творческой самореализации, духовным приоритетам народа, подчеркивало всеобъемлющую любовь к поэту.

Ключевые слова: фарфор, фаянс, шевченкиана, художественный стиль.

The article attempts to analyze an impressive artistic phenomenon among the Ukrainian decorative chinaware and delftware – the products dedicated to Taras Shevchenko and his works.

Shevchenko's universe embodied both in the works of individual ceramists and mass products of the potteries in the mid-XIXth through the late XXth centuries – decorative vases, dishes, plates, figurines, gift mugs, tea and dinner services, equipages and souvenirs – reflects all the stages of development of chinaware and delftware art, changes in its stylistics, and a progress from rather illustrativeness to deep philosophical understanding of Taras Shevchenko's spiritual heritage. This ceramic Shevchenkiana has become a manifestation of our chinaware and delftware's national originality. Addressing of various artists to the theme of Shevchenko was organic and natural; it enhanced their self-realization and became one of the manifestations of national identity in Ukrainian decorative arts, meeting the spiritual and aesthetic needs of Ukrainian people.

Keywords: porcelain ware, delftware (faience), Shevchenkiana, art style.

Фарфорове і фаянсове виробництво на території України розпочалося наприкінці ХVІІІ ст., досягло значного розвитку в ХІХ ст. та виросло у ХХ ст. в потужну промислову галузь, до якої входило до двадцяти підприємств. На його становлення впливали різноманітні культурні, соціально-економічні й політичні фактори – як внутрішні, так і зовнішні. Його більш ніж 200-літня історія містить багато своєрідних художніх явищ, яскравих сторінок, талановитих митців. Разом з тим це була частина художньої культури, яка знайшла своє місце в кожному домі та розвивалася в тісній взаємодії із загальним мистецьким процесом, увібрала в себе його прояви, віддзеркалила його складні і суперечливі тенденції.

У формуванні концептуальних засад українського мистецтва ХХ ст., його національного виразу особливе місце належить шевченкіані, яка стала одним з поширених тематичних напрямів у всіх його видах. До постаті Шевченка та його духовної спадщини зверталися представники і народної, і професійної художньої творчості.

Ми маємо можливість спостерігати величезну кількість мистецьких інспірацій, відтворених з різною мірою філософського і художнього осмислення феномена Кобзаря: від найвних – до найскладніших модерних ремінісценцій професійних митців образотворчого, монументального і декоративного мистецтва.

У ХХ ст. невтомна праця українських художників фарфору і фаянсу сприяла виникненню єдиного окресленого простору цього виду декоративного мистецтва з розвинутою системою художньо-виражальних засобів, прийомів формотворення і декорування, з колом тем і образів, що вилилися у своєрідний художній стиль з яскравим національним колоритом. До шевченківської теми зверталися майже всі художники, які працювали в цьому матеріалі, про що свідчить значна кількість пам'яток у музейних колекціях. Це переважно унікальні авторські твори, виконані до різноманітних ювілейних виставок – декоративні вази, тарелі, блюда, пласти, пластика. Є в наявності певна кількість речей масового виробництва – подарункові чашки, сервізи та набори посуду, сувенірні вироби, настільні прикраси.

Найбільше таких творів мають Національний музей українського народного декоративного мистецтва (НМУНДМ), Національний музей Тараса Шевченка (НМТШ) та Національний музей історії України (НМІУ). Окрім них, подібні твори зберігаються в інших музеях України, зокрема у створених на базі асортиментних кабінетів фарфорових і фаянсових заводів.

Перше втілення у фаянсі образу Шевченка пов'язане з діяльністю Києво-Межигірської мануфактури (1798–1874), яка у 1850–1860-х роках випустила серію декоративних тарілок з рельєфними портретами видатних діячів – як українських, так й іноземних (Куліша, Костомарова, Гарібальді та ін.) [1, с. 12]. Серед інших – тарілка з портретом Шевченка (1860-ті) останніх років життя з написом «Т. Г. Шевченко», розміщеним на дзеркалі дна. Було кілька варіантів кольорового оформлення – укривали поливою зеленого, синього, блакитного кольорів. Вироби були дуже поширені й нині досить часто трапляються в музейних і приватних колекціях (ФС-221, НМУНДМ; ДМ-52, ДМ-54, НМТШ; К-286, НМІУ).

Автором моделі був межигірський майстер, однофамілець поета, С. Шевченко [4, с. 100]. За основу зображення він узяв фотопортрет 1859 року А. Даньєра чи автопортрет у техніці офорта, виконаний за цією фотографією на початку 1860-го року. У майбутньому саме цей портрет найчастіше відтворювали на фарфорових і фаянсових виробах. У цей час Межигірська фабрика вийшла з підпорядкування Міністерства державного майна Російської імперії, яке дуже жорстко регламентувало асортимент і стилістику виробів, і була передана в оренду братам Барським, для яких на перший план виходить комерційна вигода – вони намагалися випускати вироби, що користувалися попитом серед широких верств [2, с. 230]. У виробах з'являються елементи національної самобутності, які виявилися не тільки в репродукованих портретах видатних українців, а й у наближеному до народного характері декорування бортиків тарілок рельєфним рослинним орнаментом на тлі плетіння.

На початку ХХ ст. українська громада широко відзначила п'ятидесятиріччя від дня смерті Шевченка (1911) і сторіччя з дня його народження (1914). Імовірно, до цих дат деякі фарфорові та фаянсові заводи випустили вироби з портретом поета. Так, до української тематики звернулися на Будянському фаянсовому заводі Матвія Кузнецова: у 1910-х роках тут виготовляли вироби, декоровані друкованим зображенням на дзеркалі дна, в одному варіанті – краєвиду, в іншому – української хати та чумацького воза. Бортики оздоблювали орнаментальною смугою з розміщеними в резервах портретами українських письменників Гоголя, Короленка та Шевченка (блюдне, ДМ-58, НМТШ). Аналогічно оформляли полумиски, мілкі та глибокі тарілки з портретами Котляревського, Гоголя, Костомарова, Шевченка (ДМ-144, ДМ-145, НМТШ; ФС-870, ФС-869, НМУНДМ). Автором малюнка був гравер П. Губічев [3, с. 120].

У музеї Баранівського заводу зберігалася плакетка початку ХХ ст. з портретом поета. Його зображено в смушевій шапці й кожусі на тлі хмар. Її автором був відомий

Тарілка декоративна. 1860-ті рр. Києво-Межигірська фаянсова фабрика. Фаянс, полива, рельєф. НМУНДМ. Світлина автора

Л. Митяєва (Пахарєва). Чашка від чайного сервізу «Київ». 1948 р. КЕКХЗ. Фарфор, керамічні фарби, полива; литво, друк, розпис, золочення. НМУНДМ. Світлина з архіву Музею

І. Віцько. Тарілка декоративна «Шевченко-солдат». 1964 р. КЕКХЗ. Фарфор, керамічні фарби, полива; литво, розпис. НМУНДМ. Світлина автора

О. Жникрун, В. Щербина. «Назар Стодоля». Скульптура. 1965 р. КЕКХЗ. Фарфор, керамічні фарби, полива; литво, розпис

Ф. Уцаповський, А. Хитько. Ваза декоративна. 1964 р. Коростенський фарфоровий завод. Фарфор, керамічні фарби, полива; литво, розпис. Світлина з видання «Коростенський фарфор. Каталог. 2005»

П. Іванченко. Ваза декоративна. 1930–1940-ті рр. Полонський фарфоровий завод. Фарфор, керамічні фарби, полива; друк, кольорове тонування, розпис. НМТШ. Світлина з архіву Музею

М. Тимченко, форма Г. Зак. Ваза декоративна «...І вітряки на полі, і долом геть собі село». 1964 р. КЕКХЗ. Фарфор, керамічні фарби, полива; литво, розпис. НМУНДМ. Світлина автора

кераміст І. Українець. Плакетку тоновано рожево-пурпуровою фарбою. Композицію доповнює діагональна смуга позолоченого рельєфного рослинного орнаменту. У творі простежується вплив стилістики модерну, що характерно для виробів Баранівки того періоду [8, с. 395].

До шевченківської тематики в 1910–1920-х роках звертався знаний кераміст, викладач Миргородської керамічної школи С. Патковський. Відомий барельєфний профільний портрет Шевченка – його робота (ДМ-130, НМТШ).

У 1924 році українські підприємства було об'єднано в Трест Укрфарфорфаянс, що дало позитивні економічні результати. Важливим фактором подальшого розвитку цього виду декоративного мистецтва стала українізація 1920-х років. Почалися пошуки нових формотворчих та орнаментальних рішень, образної мови й тематики, що відповідали б естетичним запитам українців. Образ і творча спадщина Шевченка, утілені у фарфорі різноманітними засобами – живописними, графічними, пластичними, – стають прикметою часу.

Із середини 1930-х років в українському мистецтві діють тенденції, спричинені зміною політичної ситуації в країні. Під тиском тоталітаризму з'являються пафосні твори в стилі соцреалізму, позначені впливом монументалізму та станковізму. Для оздоблення таких виробів застосовували кольорове покриття, рельєфні прикраси, живописні та друковані сюжетні й портретні зображення, суцільні та фризіві орнаментальні розписи рослинними мотивами, різноманітні техніки позолоти – відводки, цировку. Часто композиції були переобтяжені комуністичною символікою, лозунгами і написами. Подібні твори призначалися для виставок, подарунків, їх виготовляли на замовлення для оформлення громадських споруд. У 1940–1950-х роках такі твори виготовляли на Баранівському, Коростенському, Київському, Полонському фарфорових і на Будянському фаянсовому заводах.

Найхарактернішим представником цього напрямку був художник, пізніше – директор Полонського фарфорового заводу Петро Іванченко: ваза 1939 року з портретом Шевченка, де у фриз рослинного орнаменту, виконаного золотом, закомпоновано п'ятикутну зірку (ДМ-25, НМТШ); ваза 1930–1940-х років із сюжетними вставками на тему поеми «Варнак» (ДМ-26, НМТШ) та інші.

На Будянському фаянсовому заводі у великій кількості випускали декоративні тарілки з портретами радянських партійних і військових діячів, письменників і поетів, у тому числі й з портретом Шевченка (ДМ-64, ДМ-508, НМТШ). Ці твори досить скромно декоровані кольоровою смугою по бортику блакитного, зеленого, червоного та інших кольорів. Іноді застосовували відводки золотом.

У 1939 році на державному рівні в Україні відзначали 125-річчя з дня народження Шевченка. На цей час поет був включений радянською владою до числа діячів, на яких трималася ідеологічна пропаганда. До цієї дати було виконано велику кількість робіт у різних видах мистецтва.

У цей час мистецтво фарфору і фаянсу переживало стильову кризу, породжену безпрецедентним ідеологічним тиском. У більшій мірі вона зачепила формотворення, у меншій – декоративне оформлення виробів. Ці особливості яскраво ілюструють твори 1930-х – початку 1940-х років, яких збереглося досить багато в музейних колекціях. Серед пам'яток найбільшу групу становлять вази, форми яких часто позначені впливами різних стилів минулого. Класичні пропорції має ваза київського художника О. Сорокіна 1938 року (ДМ-42, НМТШ). Характерний для модерну силует – ваза О. Романовського з Кам'яного Броду (ДМ-41, НМТШ), для історизму – ваза Є. Кондратенко 1940 року з Буд (ДМ-33, НМТШ). Їх об'єднує спільний підхід до оформлення – твори вкриті частковим чи суцільним підполив'яним і надполив'яним тонуванням різних кольорів, портрет виконаний у живописній техніці чи фотодруком, розміщений в овальному резерві, з протилежного боку – дати життя: «1861–1914». Урізноманітнює композицію рослинний орнамент, що суцільно заповнює поверхню виробу, як на першій і третій, або розміщений навколо портрета у вигляді фриза – як

на другій вазі. Активно застосовують золочення – відводки, орнаментальні смуги навколо резервів та в місцях, що підкреслюють конструктивні особливості форм.

Аналогічні художньо-стильові підходи у вирішенні шевченківської теми характерні і для оздоблення декоративних блюд, як у Б. Сандомирської з Києва (ДМ-45, ДМ-46, ДМ-47, НМТШ) і Є. Мандича з Одеського художнього училища (ДМ-181, НМТШ).

У середині 1930-х років починається активне використання українського народного орнаменту в оформленні фарфорових і фаянсових виробів, його рослинних і геометричних мотивів та композиційних схем. Про це свідчать роботи київського художника Павла Іванченка – декоративне блюдо з портретом поета і написом «1914–1939» (ДМ-49, НМТШ), О. Романовського з Кам'яного Броду (блюдо, ДМ-43, НМТШ), О. Надулічева з Коростеня – декоративне блюдо з портретом Шевченка і зображенням проекту пам'ятника поету в Каневі, який не було реалізовано (ДМ-44, НМТШ).

У творах до 125-річчя з дня народження поета з'явилися також сюжети, що ілюструють життєвий шлях Тараса та відтворюють героїв і тематику його творів. Так, у ювілейній декоративній вазі О. Яроша з Коростеня (ДМ-65, НМТШ) бачимо ілюстрації до творів «Гайдамаки» і «Катерина», зображення Шевченка-солдата, а на іншій вазі (ДМ-181, НМТШ) – репродуковано автопортрет Шевченка 1840-х років та картину І. Їжакевича «Мені тринадцятий минало».

У 1940 році було видано Трестом Укрфарфорфаянс каталог продукції заводів України, де надруковано варіанти декорування фарфорових і фаянсових виробів, зокрема чашку, прикрашену силуетним профільним портретом поета та вертикальним орнаментальними мотивом у народному стилі, яку наприкінці 1930-х років виготовляли на Баранівському заводі [5, табл. XI]. Аналогічну композицію має чашка, яку виготовляв Полонський фарфоровий завод наприкінці 1930-х років (ФР-2047, НМУНДМ), де, на відміну від першої, портрет нанесено фотодруком, а орнамент – аерографом.

У 1940–1950-х роках тоновані циліндричні та конусоподібні подарункові чашки з портретом, розміщеним у резерві, випускали на Довбиському заводі (ДМ-179, ДМ-455, НМТШ).

Новий сплеск творчих інспірацій на шевченківську тему спричинили відзначення 1961 року сторіччя від дня смерті поета і 1964 року – 150-річчя з дня його народження. Було організовано великі ювілейні виставки, у яких взяли участь і художники-фарфористи. Культурне піднесення тих років, активізація мистецьких процесів, відносна свобода творчого самовираження митців яскраво позначилися на художніх засобах утілення шевченківської тематики, його героїв – Кобзаря, Варнака, Перебенді, Титарівни, Наймички, Катерини, Лілеї та інших. Творам того часу притаманна невимушеність художньої мови, органічне поєднання глибокої змістовності і декоративності. Художники відмовляються від ілюстративності у відтворенні сюжетів і героїв, зосереджуються на передачі емоційного стану, духовного піднесення, трагічного пафосу, що досягається узагальненими живописними і графічними прийомами, лаконічними експресивними кольоровими акцентами. Розвиток технології, поява високоякісних керамічних фарб, особливо підполив'яних, дають змогу художникам створювати колористично довершені композиції, ніби підсвічені білизною фарфорового гла. У великій мірі це відбулося завдяки тому, що на початку 1950-х років на заводи почали приходити молоді художники, які отримали фахову освіту саме в галузі декоративно-ужиткового мистецтва, котрі розуміли специфіку матеріалу, зумовлену особливостями технології, котрі володіли цілісним комплексним творчим методом.

Помітним художнім явищем стали твори Київського експериментального кераміко-художнього заводу (КЕКХЗ), над якими працювали разом професійні художники і майстри петриківського декоративного малювання. Це декоративні вазы і тарелі з портретом Шевченка, виконаним живописними техніками чи друком, доповнені пишним барвистим квітковим орнаментом. На виставці 1961 року було представлено вазу Д. Ключгаент, Л. Миттевої та Г. Павленко-Черниченко (розпис), блюдо С. Голембовської (форма) і М. Тимченко (розпис), блюда й тарілки В. Павленко, зокрема тематичне

«Наша дума, наша пісня не вмре, не загине». На виставці 1964 року М. Тимченко представила твори, нав'язані шевченківською поезією, утілені в оригінальній творчій манері. Спираючись на петриківську традицію, художниця створила ліричні, глибокообразні декоративно-трактовані пейзажні та сюжетні композиції – декоративні вази «...І вітряки на полі, і долом геть собі село», автор форми Г. Зак (ФР-3584, НМУНДМ), і «Хлюпочуться качаточка», автор форми Я. Козлова (ФР-3586, НМУНДМ).

На виставках 1961 і 1964 років було представлено багато високохудожніх творів провідних українських художників фарфору і фаянсу – С. Голембовської, О. Жникруп, В. Кравцевича, О. Сорочіна, О. Молдаван, С. Сарапової, О. Рапай, В. Щербини (КЕКХЗ), М. Старченка, А. Хитько, В. і М. Трегубових, Л. Коцюбинської, І. Ткаченка (Коростень), І. Віцька, А. Діброви, В. Ковальчука (Баранівка), Т. й О. Крижанівських (Городниця), І. Сеня, М. Ніколаєва, Ю. Піманкіна, Б. Пяніди, Р. Тимін-Вакули, Г. Чернової (Буди), Д. Ключовант, І. Гончаренка, Ю. Штівельмана (Одеса) та багатьох інших [9, с. 132–134; 10, с. 243–250].

Багато творів до 150-річного ювілею поета, виконані на Коростенському заводі, зберігалися в заводському асортиментному кабінеті – декоративні вази Л. Коцюбинської «Сліпий» (1964) і «Катерина» (1963) [6, с. 116, 114], Ф. Ущуповського і А. Хитько «150 років великому Кобзареві» (1964) [6, с. 118], декоративні блюда А. Ружанкової «Мати молодая» (1964) [6, с. 136], І. Ткаченка «Караюсь, мучусь, але не каюсь» [6, с. 144], М. Трегубова «Гайдамаки» (1964) та інші.

Знайшла втілення шевченківська тематика і в сервізній продукції українських підприємств, де вжиткова функція предметів відступила на другий план, підпорядковуючись художній ідеї автора. У чайному сервізі «Київ» (1948) художниця Л. Митяєва (КЕКХЗ), прагнучи створити неповторний образ міста, зобразила на предметах пам'ятні місця столиці. Серед них, на одній із чашок, – пам'ятник Тарасу Шевченку в обрамленні пишного каштанового листя (ФР-5115, НМУНДМ). На предметах чайного сервізу 1940-х років О. Яроша (Довбиш) зображення силуетного портрета поета, а його автограф закомпоновано в смугу геометричного народного орнаменту на чайнику (ДМ-59, НМТШ). Кожний митець володів власними засобами художньої виразності, демонстрував глибоко індивідуальний підхід до вирішення цієї теми. У кавовому сервізі В. Павленко «Ще треті півні не співали» (1964, КЕКХЗ) – декоративність рослинних мотивів. У чайному сервізі В. Нарекяна з Коростеня «150 років з дня народження Т. Г. Шевченка» (1964) бачимо вишуканий мінімалізм форми, органічне поєднання лаконічного силуетного портрета з тонкою смужкою стилізованого народного орнаменту та досить широкими відводками оранжево-червоного кольору.

Сувенірну продукцію на шевченківську тематику становили різноманітні плакети, настільні бюсти, наприклад, до 150-річчя поета (Коростень, ДМ-292, НМТШ); настільні барельєфи М. Бобика (ПКХЗ), подарункові чашки до різних заходів, наприклад, до Міжнародного літературно-мистецького свята «В сім'ї вольній, новій» на Хмельниччині у 2001 році (ДМ-1020, НМТШ) та багато інших.

Яскраво і своєрідно шевченкіана втілювалася у фарфоровій пластиці. Починаючи з 1920-х років, бюсти поета продукувала артіль «Керамік» у Полонному, що спеціалізувалася на фарфоровій пластиці [7, с. 168]. Пізніше вона була перейменована на Полонський завод художньої кераміки (ПЗКХ), твори на шевченківську тему тут випускали впродовж всього часу її функціонування.

У 1940–1950-х роках багато відомих скульпторів розробляли моделі для фарфорової і фаянсової пластики. Зокрема, М. Вронський – бюст Шевченка (ФР-5033, НМУНДМ). Його випускали на Баранівському заводі та інших підприємствах. Такі твори виконували або в бісквіті, або вкривали прозорою поливою. Перенесення у фарфор формотворчих прийомів станкової і монументальної скульптури суперечило природі матеріалу, яка вимагала зовсім інших підходів. Кабінетна скульптура цього періоду часто суха, нарочита, позбавлена властивих фарфоровій пластиці камерності та декоративності.

На виставці 1964 року було представлено низку творів фарфорової пластики, стилістичне вирішення яких відображало зміну художніх принципів формотворення та трактування образу – узагальнені цілісні об'єми, виразні м'які лінії силуетів, лаконічне кольорове доповнення, ліричний, романтичний, героїчний чи трагічний загальний лад творів. Це роботи О. Жникруп «Така її доля» (1963) і «Катерина» (1963), Т. Крижанівської «Кобзар», В. і М. Трегубових «На панщині» та скульптурна група «Сліпий кобзар з поводитирем» (інша назва – «Пам'яті Кобзаря»), В. Трегубової «Нічого кращого немає, як тая мати молодая» (1964) і «Наймичка» (1964), О. Молдаван «Дівчина воду брала» (1963) та інші.

У 1970–1980-х роках у мистецтві фарфору утверджувався глибокоіндивідуальний авторський підхід до вирішення художніх завдань. Багато митців демонстрували нове прочитання традицій. Завдяки своєму неоціненному багаторічному досвіду створювали власний стиль та оригінальні прийоми формотворення. Шевченківська тема в пластичі набула символічного звучання, тонкого психологізму в трактуванні образів, була розрахована на асоціативне сприйняття глядача. Це особливо характерно для творчості В. Щербини – скульптурна композиція «Мій Шевченко» (1984, ФР-5620, ФР-5621, ФР-5622, НМУНДМ) і «Сон» (1988).

У різні часи шевченківська тема втілювалася у фарфорі і фаянсі на різних образно-стилістичних засадах і з різними цілями. Але незмінним залишалось одне – українська спільнота мала в цих творах нагальну потребу.

У ХІХ – на початку ХХ ст. через твори, присвячені пам'яті Шевченка, задовольнялися прагнення українців в окресленні культурної окремішності. Образ Кобзаря був символом національного піднесення, пробуджував історичну пам'ять.

У 1920–1930-х роках, в умовах українізації, вони стали засобом естетичного самовираження, були одним з орієнтирів, тісно пов'язаних з українською духовністю.

У другій половині 1930-х років класовий підхід радянської влади до Шевченка, перетворення його на селянсько-пролетарського поета покликаний був знівелювати національно-визвольні ідеї, притаманну глибоку релігійність, почуття людської гідності та прагнення свободи, що знаходили відгук в душах українців. Незважаючи на офіціоз, художники ставилися до його пам'яті з глибокою пошаною і любов'ю, що не дало перетворитися образу поета в штамп. Цей своєрідний парадокс потребує ще глибокого вивчення, спокійного, неупередженого аналізу.

У роботі над шевченківською тематикою відбувалася невинна духовна праця художників щодо осмислення гуманістичних ідей поета, яке вилилося в одне з найбільш яскравих явищ в історії українського фарфору і фаянсу.

1. Виставка фаянсових та порцелянових виробів Києво-Межигірської фабрики / Всеукраїнський історичний музей Т. Г. Шевченка. – К., 1925. – 16 с.
2. Герасименко Н. Історія Межигір'я / Ін-т історії України НАНУ. – К., 2005. – 288 с.
3. Гладкий М. Фарфор. Фаянс // Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. – Л., 1969. – С. 121–123.
4. Іванова О. Межигірський фаянс ХІХ ст. у колекції НМІУ // 100 років колекції Державного музею українського народного декоративного мистецтва : зб. наук. праць / за ред. д-ра мистецтвознав. М. Селівачова. – К., 2002. – С. 93–106.
5. Каталог фарфору, фаянсу і майоліки / УРСР. Народний комісаріат місцевої промисловості. Трест фарфоро-фаянсової промисловості. – К., 1940. – 32 с., ХІІІ табл.
6. Коростенський фарфор. Каталог продукції. – [Б. м. в.], 2004. – 214 с.
7. Макаренко П. Парад скульптур // Полонному 1000 років. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Полонне, 1995. – С. 167–172.
8. Ханко В. Кераміст і артист маляр Іван Українець // Ханко В. Полтавщина. Плин мистецтв, діячі. Мистецтвознавчі праці. – К., 2007. – С. 391–402.
9. Художня виставка, присвячена 100-річчю з дня смерті Т. Г. Шевченка. Каталог. – К., 1961.
10. Юбилейная художественная выставка, посвященная 150-летию со дня рождения Т. Г. Шевченко. Каталог. – К., 1964.